

TRADICIJSKA KULTURA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI LOVREČKOG KRAJA

Nosić, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:518380>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

INES NOSIĆ

**TRADICIJSKA KULTURA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
LOVREČKOGA KRAJA**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2016.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu*

**TRADICIJSKA KULTURA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
LOVREČKOGA KRAJA**

Studentica:

Ines Nosić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 22.rujna 2016. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ:

1. UVOD	6
2. USMENE LIRSKE PJESME	9
2.1. Mitske pjesme	15
2.2. Povijesne pjesme	19
3. VJERSKE PJESME (molitvice)	20
4. PRENJA	28
5. CRKVENO-PUČKA BAŠTINA	30
5.1. Advent	31
5.2. Badnji dan	31
5.3. Božić	34
5.4. Silvestrovo	34
5.5. Nova godina	35
5.6. Sveta tri kralja	35
5.7. Poklade	36
5.8. Korizma	36
5.9. Cvjetnica	37
5.10. Veliki četvrtak	38
5.11. Veliki petak	39
5.12. Velika subota	40
5.13. Uskrs	40
5.14. Spasovo	42
6. ŽENIDBA	42
7. USMENE PRIČE	44
8. LOVREĆKA GANGA	45
9. ZAGONETKE	50
10. ZAKLJUČAK	54

RJEČNIK.....	55
LITERATURA	58
SAŽETAK.....	60
SUMMARY.....	61

1. UVOD

Lovreć je smješten na zapadu Imotske krajine. Općina graniči na sjeveru s Bosnom i Hercegovinom. U njezinu sastavu nalazi se 5 naselja: Dobrinče, Lovreć, Medov Dolac, Opanci i Studenci. Od središta Lovreća do Imotskoga ima 25 km, a do Splita 65 km. S istoka graniči sa općinom Lokvičići, s jugoistoka s općinom Medov dolac, s juga sa Žeževicom, sa zapada s općinom Katuni-Kreševo i Cista Provo te sa sjevera s općinama Svib i Studenci. Položaj na zaravni na 540 m nadmorske visine na 20-ak km zračne udaljenosti od mora te smještaj uz glavnu prometnicu koja ide od Mostara prema Makarskoj i Splitu, pridonijelo je statusu Lovreća kao jednog od važnijih naselja Imotske krajine. Poglavitito su izgradnja prve osmogodišnje škole u Lovreću 1950. godine te sadržaji u vezi s njezinim radom odredili Lovreć kao kulturni stožer u ovom dijelu krajine.¹

Tijekom turskog vladanja lovrećka župa je obuhvaćala još neke dijelove drugih župa, a zvala se Opanci. U sadašnjim granicama osnovana je 1734. godine. Iako se ranije župa zvala Opanci, mletačkom podjelom, sve se više koristi naziv Lovreć. Nakon izgradnje nove župske crkve i kuće, škole, zdravstvene stanice i sl., prevladava naziv Lovreć-Lovrećani, što je ime cijele župe koja se službeno zove: župa sv. Duha, Lovreć-Opanci. Povijest srednjovjekovne župe jako je zanimljiva. Pod imenom Opanci, ona je obuhvaćala sljedeća sela: Opanke, Lovreć, Studence i Svibić. Župnik je stolovao u Studencima, ali odlaskom turske vlasti, a dolaskom Mlečana, župa je podijeljena na dva dijela: jugozapadni dio (Opanci) pripao je općini Omiš, a sjeveroistočni dio (Lovreć) pripojen je općini Imotski. Od 1952. do 1962. osnovana je posebna općina u Lovreću i zvala se Lovrećka općina, a pripadala su joj sva sela zapadnog dijela Imotske krajine. Tom podjelom je župa i u administrativnom pogledu ujedinjena pod nazivom župa Lovreć-Opanci i Mjesna zajednica Lovreć-Opanci. Nakon drugog svjetskog rata, od ranih 50-ih do ranih 60-ih, Šimić navodi kako su se ujedinili Lovreć i Opanci u jednu mjesnu zajednicu Lovreć-Opanci i skupa su pripale prvo pod općinu Lovreć, a zatim pod općinu Imotski.²

Nije jasno od čega dolazi ime Lovreć. Pretpostavlja se da potječe od imena starog rimskog naselja *Laurentium (Ludrum)* jer je upravo na području općine Lovreć postojala rimska naseobina. Dokazuju to i predmeti koji se i danas nalaze oko velike tvrđave (Gradina)

¹ Šimić, fra Anđelko, *Monografija župe Lovreć-Opanci*, IGP „August Šenoa“, Zagreb, 1993., str. 17.

² Isto, str. 17.

iznad samog središta Lovreća. Zahvaljujući jednom mještаниnu slučajno je otkriven zid rimske nastambe starog rimskoga naselja *Laurentium (Ludrum)*.³

Povjesničar fra Šimun Milinović piše da je tu našao pečat na kojem je pisalo: „*Sigl. De Abattisse Monast + sce Marie A.O.L.*“ Taj se pečat nažalost nije sačuvao, ali fra Šimun ga je pročitao i on glasi: *Sigillum Domine Abattisse monasterii sancte Marie apud oppidum Ludrum*, što bi značilo – *Pečat gospođe opatice samostana svete Marije kod grada Ludruma*.⁴

U monografiji se navodi kako ime Opanci dolazi od starog vlaškog plemena Opanak koje je živjelo u Opancima, a prije dolaska Turaka pribjegli su k svojim sunarodnjacima u Brotnjo u Hercegovini.⁵

Upravo ovi podaci svjedoče da lovrećka povijest seže daleko stoljećima, stoga, poput mnogih mjesta Imotske krajine, kulturna baština Lovreća obiluje bogatom tradicijom i usmenim oblicima koji su se od davnina prenosili s koljena na koljeno.

Fra Silvestar Kutleša u svojoj knjizi kaže kako je po prirodi Lovreć *krševit, brdovit i siromašan, ali je puk lovrečki zdrav, poletan i provećuran. Lovrećanin će prodrati di niko neće*.⁶

*U naše vrijeme, u doba modernih i elektronskih medija gotovo da je teško i zamišljati izvedbe usmene književnosti i trajanje tradicijske kulture u svojoj prirodnoj sredini. Kao da vrijedi pravilo: tradicijska se kultura, sa svim svojim pojavnim oblicima, nalazi samo u etnografskoj građi kao znak/izgled prošlih vremena. Tu je dobrodošla i za njom se poseže kad se želi pokazati prirodno stanje davnih i dalekih vremena, kada se želi dokumentirati mjesna duhovnost, kada se pokazuju slojevi nacionalnog kulturnog identiteta i sl.*⁷

Stipe Botica također navodi da *etnolozi i etnografi, usmenoknjiževni teoretici ne dvoje da se još mogu naći među Hrvatima znatni oblici i autentičnog narodnog života i običaja i gotovo svih usmenoknjiževnih oblika kako su postojali od davnina*.⁸

Dakle, na temelju brojih zapisa može se lako zaključiti kako se i danas može pronaći autentična etnološki korpus i usmena književnost. Prema Botici, oni koji su sačuvali izvornu

³ Šimić, fra Anđelko, *Monografija župe Lovreć-Opanci*, IGP „August Šenoa“, Zagreb, 1993., str. 25.

⁴ Isto, str. 25.

⁵ Isto, str. 25.

⁶ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski, 1997., str. 29.

⁷ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 113.

⁸ Isto, str.113.

građu i tradiciju nisu više samo stanovnici sela, *ruralni etnološki sloj*, već su to svi oni koji su na ovaj ili onaj način sudionici tradicijske kulture koji je privatno njeguju i prenose novim naraštajima. Dobri kazivači su oni koji su sve segmente tradicijske kulture primili, usvojili, srasli s njome i umiju je iskazati. Ona im je sveza s pređima, sa svojim tlom, sa svojom duševnom puninom. To su oni koji u tišini svoga srca prebire po svim drevnim običajima, koji znaju sastavnice izvornog narodnog života, koji raspolažu sa stanovitim brojem usvojenih narodnih priča i drugih tekstova.⁹

U osnovnoj školi Silvija Strahimira Kranjčevića danas se nalazi znamenita etnografska zbirka sa stotinama predmeta koji predstavljaju tragove jednog vremena i jedne tradicije koja se njeguje da ne padne u zaborav. Predmeti iz etnografske zbirke uključuju predmete koji su se upotrebljavali u seoskim domaćinstvima u svakodnevnom životu. Ovi predmeti nose i kulturno-povijesnu vrijednost iz koje proizlazi i iz koje se nazire tradicionalna kulturna baština jednog mjesta u dalmatinskoj zagori.

Uz brojne materijalne predmete koji se mogu izložiti, sakupiti na jedno mjesto te predstaviti ljudima, mnogo je bitnija vrijednost usmene riječi koju je stoljećima bilo jako teško sačuvati. Usmeni oblici te zapisi koji nam govore o narodnim običajima daju nam sliku života i svakodnevice naših predaka, život koji je današnjem čovjeku neshvatljiv i predstavlja pravu nepoznanicu. Upravo će u ovom radu biti riječ o lovrečkoj narodnoj baštini i tradicijskim običajima u sklopu hrvatske tradicijske kulture, jedne od najbogatijih na ovim prostorima.

*Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaeststoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji.*¹⁰

U ovom diplomskom radu predstaviti će se terensko istraživanje usmenih lirskih oblika te zapisa o tradicijskim običajima Lovreća. Materijal za rad izvorno je zapisan i kao takav se navodi u ovom radu.

⁹ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 114.

¹⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 13.

2. USMENE LIRSKE PJESME

*Usmena je književnost najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja. Lirska pjesma se definira kao skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Te pjesme prate čovjeka od rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najmnogobrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku.*¹¹

Stipe Botica usmenu književnost definira kao *govornu tvorevinu, ostvarenu u bilo kojem jeziku, kojom čovjek izražava različita stanja, osjećaje i poticaje*. Od trenutka kada je čovjek po prvi put upotrijebio živu riječ pa sve do oblikovanja lirskoga teksta dolazi postupno, preciznije *u onom trenutku kad je neki narodni stvaralac oblikovao određeni sadržaj* za koji je pretpostavio da bi mogao biti zanimljiv i drugim ljudima.¹²

*Govor lirske usmene pjesme je neposredan, kratak, okupljen oko različite predmetne stvarnosti. Da bi djelo bilo što prihvatljivije, stvaralac je pomno birao izraz, nastojao iskazati lijepo, korisno i lako pamtljivo. Upravo zbog toga, usmena lirska pjesma trajala je onoliko koliko se pamtila i prenosila govorom.*¹³

Tematski opseg lirskih pjesama je jako širok i neiscrpan. Hrvatske lirske pjesme su nastale uz pojedine životne prigode pa je tako najveći broj prigodnih pjesama: uz obrede, običaje, rad, šalu, svadbe, rođenja, umiranja i drugo.

Budući da je nemoguće registrirati sve potencijalne životne motive koji iniciraju organizaciju književnog teksta, za lirsku pjesmu se kaže kako ona prati čovjeka od kolijevke (uspavanka) do groba (tužaljke), u veselju i tuzi, uz obrede i običaje, uz pojedine svečane zgrade ali i uz mukotrpne poslove, u ratu i miru, u ljubavi i mržnji, u siromašnim nastambama i raskošnim palačama.¹⁴

¹¹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 133.

¹² Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str.17.

¹³ Isto, str. 17.

¹⁴ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 176.

Klasifikacija lirskih usmenih pjesama podrazumijeva podjelu na svjetovnu i vjersku usmenu liriku. U svjetovnu usmenu liriku ubrajaju se mitske pjesme, obredne pjesme, posleničke pjesme, povijesne pjesme, ljubavne pjesme, romance, balade, šaljive pjesme te bećarac, ganga i natpjevanja (dvostihovi). S obzirom na osobe koji su ih izvodili te na prigodu povodom koje su se izvodile, sve ove pjesme imaju i podpodjele pa tako posleničke pjesme mogu biti težače, kosidbene, žetelačke, jurjevske, pastirske, ribarske, putničke, kiridžijske, napitnice vinske te pjesme uz žrvanj. Ljubavne pjesme podrazumijevaju zagledanja, ljubovanja, zaruke, svatovske, poskočice i pjesme uz kolo, uspavanke, pjesme uz kolijevku, pjesme siročeta umrloj majci, naricaljke te rodoljubne. U literaturi, vjerska usmena lirika je širi pojam koji podrazumijeva adventske i božićne pjesme, korizmene i uskrzne pjesme, molitvene usmene pjesme, prenja, versificirane legende te romarske pjesme. Neki žanrovi se međusobno mogu i isprepletati pa se tako npr. prenja mogu svrstati i u svjetovnu i u vjersku liriku.¹⁵

Izvori navode kako proces zapisivanja hrvatskih usmenih lirskih pjesama počinje u drugoj polovici XV. stoljeća. Središnje ime ovog procesa je Franjo Minucij koji je 4. studenoga 1484. g. na rubu oporuke Zadrana Trana zabilježio pjesmu *Još pojдох ravnim poljem*.¹⁶

Još od davnina su zabilježena i prva izvođenja lirskih pjesama, a prve podatke o izvođenju donosi Juraj Šižgorić u 17. poglavlju svoga djela *De situ Illyriae et civitate Sibenci* kada piše o nekim šibenskim običajima ističući veličinu i kvalitetu tamošnjih tužbalica, ljubavnih te svadbenih pjesama u odnosu na do tada poznatu tradiciju usmenih pjesama.¹⁷

Nekoliko godina poslije, Nikša Ranjina je u svom *Zborniku* iz 1507. upisao poeziju svojih suvremenika (Džore Držića, Šiške Menčetića i drugih). Među ovim zapisima, nalazi se i nekoliko usmenoknjiževno lirskih primjera koji se danas smatraju najstarijim pjesničkim zapisima u slavenskom svijetu.¹⁸

¹⁵ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 15.

¹⁶ Isto, str. 18.

¹⁷ Isto, str. 18.

¹⁸ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 176.

Brojna poznata imena se ističu u zapisivanju usmene lirske poezije, a među njima su i hrvatski pisci Džore Držić, Petar Hektorović, Pavao Ritter Vitezović, Julije Bajamonti te mnogi drugi.

Uskoro nakon prvih zapisa uslijedili su i prvi tiskani primjeri. *Ovdje se radi o nekoliko stihovanih cjelovitih tekstova koje je 1556. godine zabilježio Petar Hektorović i uvrstio u svoje djelo Ribanje i ribarsko prigovaranje.*¹⁹

Jedne od najuspjelijih hrvatskih usmenih pjesama bile su pjesme dugog stiha - tzv. bugaršćice (bugarštice ili bugarkinje), ali na kraju 18. stoljeća se prestaju pojavljivati.²⁰

*Upravo se u 18. stoljeću preko njih stvarao ugled naše usmene književnosti u svijetu. Splitsanin Julije Bajamonti 1774. godine Albertu Fortisu ukazuje na estetsku vrijednost naše poezije, posebno ga oduševivši baladom o Hasanaginici. Fortis Hasanagicu prevodi na talijanski te ju navodi u izvorniku i u prijevodu u svom djelu Viaggio in Dalmazia.*²¹

Dugo vremena je postojala podjela usmenoknjiževne lirike na tzv. junačku i tzv. žensku. Pod junačkom se podrazumijevala ona poezija koja bi se izvodila uz gusle koje svojim zvucima dočaravaju junačka djela, a druga je nazvana ženskom jer su je najčešće izvodile žene i bila je mnogo osjećajnija.²²

*Motivsko-tematsko svojstvo usmenoknjiževne lirike je da izriče puni životni realizam. Upravo su zbog toga balade i romance smatrane središnjim dijelom lirskoga pjesništva. Također, jako mnogo mitoloških pjesama koje nisu vezane za ustaljene životne oblike.*²³

LIPO BIŠE U STARA VRIMENA

Lipo biše u stara vrimena,

Svaka kuća bila od kamena,

¹⁹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 177.

²⁰ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 17.

²¹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 177.

²² Isto, str. 176.

²³ Isto, str. 177. - 178.

I suviše pločon pokrivena.

Na njoj mali prozori su bili,

Iz daleka ne bi se vidili.

Ložila se vatra na kominu,

Kuvala se pura u bronzinu.

Iz vučije voda se je pila

Sa bunara što bi se donila.

Majka ljulja jedinoga sina

U bešiki kraj svoga komina.

Pivale su divojke i momci,

Kroz prste su se provodili konci.

Ko pobjedi poljubit se mora.

Očevi su radili po Braču i škoju,

Da bi dicu priranihli svoju.

Zato ćaća govorio sinu:

„Nemoj sine prodat didovinu.

Ni za srebro ni za suvo zlato,

Da te kogod ne natira na to.

Dosta znoja oni su prolili,

Dok su svoje gnjizdo savili.

Još ću jednom govoriti sinu,

Da ne proda svoju didovinu,

Nek` ostavi svome u nasljeđe sinu.

Nek` s kolina na kolino oda,

Da se nikad, nikada ne proda“.²⁴

U PRITPROŠLA VRIMENA

U pritprošla ta vrimena,

Bio čovik, bila žena.

Čovik dobar kao duša,

A žena mu prokletuša.

Iđe čovik tužan s puta,

Pridanj žena trči ljuta.

Pa mu kaže: „Stari vuče,

Zar si tako željan kuće?

U košari ima leba,

Uzmi jedi ako treba.“

Tužan čovik stolu sjede,

Parče kruha da pojede.

Viče žena puna zlobe:

„Ne sidaj mi na to robe!“

Ni riči joj on ne reče,

Već se digni i uteče.²⁵

²⁴ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

²⁵ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

KAD SE ŽENI SIROMAJ

Kad se ženi siromaj,

Uze ženu đavola.

Neće liti na polju,

neće zimi na vodu.

Već se oće gizdati

i ukolo vatati.

„Ajde uzmi dva vola

pa i goni na pazar,

pa mi kupi haljinicu

i svilenu maramicu

da se mogu gizdati

i ukolo vatati.“

Uze čovik dva vola

pa ih potra na pazar.

Susritne ga trgovac

pa ga pita „kuda ideš siromaju“.

„Evo gonin dva vola

da kupin ženi haljinicu

i svilenu maramicu.“

„Ajde kući siromaju

i vrati dva vola

pa otiđi u lužinu

*pa osiči popružinu,
niti suhu nit zelenu
nego malo proparenu,
pa udaraj gizdavu
po šarenu dupetu. “
Stoji cika gizdave:
„Ko te tomu nauči
ne vidio na oči.
Ko te tomu svitova
u njem đavo litova.
Oću presti, oću vesti,
oću liti po polju,
oću zimi na vodu. “²⁶*

2.1. Mitske pjesme

Još u drevnim mnogobožackim vremenima nastaju mitske pjesme, a najčešće pjevaju o mitskim bićima, prirodnim pojavama, nebeskim tijelima, pticama, te povijesnim osobama kojima se pripisuju mitska obilježja. Najčešća mitska bića su vile, dok su vjetar, mjesec, sunce, ptice (soko, sinica i dr.), kuga (morija) antropomorfirani.²⁷

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Vile su se uglavnom pojavljivale samo noću, a često bi i zavodile mladiće javljajući im se u snu. Mnoga su pripovijedanja o vilama, pa tako jedni kažu kako su ih vile

²⁶ Kazivačica Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

²⁷ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 24.

izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale što brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale slabim i nemoćnim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Njihova slaba točka bila je tajna da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja, pa su činile zlo samo onima koji bi ih izdali. U narodu vile su prikazane kao bajkovite ljepotice, uglavnom u dugim bijelim haljinama, dugih zlatnožutih počešljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć.²⁸

Vile u VI. st. spominje bizantski pisac Prokopije iz Cezareje. Vile se spominju i u Zlatnoj legendi Ivana Zlatoustog s početka XII. st. Stanko Vraz u Kolu (br. 5., 1847.) piše o vilama. Ivan Kukuljević Sakcinski o vilama piše u Danici (1847.). Nekoliko je autora koji pišu o pričama svoga kraja (Lovreć, Makarska, Varaždin, Ivanić-grad, Karlovac, Lonja).²⁹

KOD IZVORA SASTALE SE VILE

Mjesec sija, zvijezde trepte mile,

Kod izvora sastale se vile.

Sve su stale samo jedna sjedi,

I ostalim vilama besjedi:

„Drage sestre Nagorkinje vile,

Odavno se nismo sakupile.

Da mi račun o svom radu date,

Da vidimo šta koja imate?“

Tada prva progovori vila:

„Ovo dana na moru san bila.

Jedna lađa kad je se topila,

Ja san njojzi u pomoći bila.“

²⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 429.

²⁹ Isto, str. 429.- 430.

„Ti si dobro djelo napravila.“

Tada druga progovori vila:

„Jedinak se majci razbolio,

I nije mu nigdi bilo lika.

Ja ga uze do Zelena Luga,

Petnest san ga dana zadržala,

I zdrava ga majci povratila.“

Tada treća progovori vila.

„Kako odan i lutan po gori,

Teška žeđa htjede da me umori.

Tako jadna letajući gazi,

Nadaleko ja vrelo opazi.

Kod vrela čobanče sjedilo,

Sa frulicom svojom se zanilo.

Ja mu dođoh pa ga zamolila,

Kako bi se vode dohvatila.

Daj mi momče studene vodice,

Sa svog izvora, iz svoje tikvice.“

A on njojzi odgovara:

„Il si vila, il si uvodina?

Il si kakva šumska posestrima?“

Ona mu vako odgovara:

„Nikakva ti nisan uvodina,

Niti san ti šumska posestrima.

Nek san evo ja vila u gori,

Teška žeđa oće da me umori.

Da san tako ožednila vrlo,

Da mi se je osušilo grlo. “

On joj na to reče:

„Ja san čujo od mog babe stara,

Kad se vila s ljudima razgovara,

Da ih more ustrijeliti lako,

I odvesti u raj i u pako.

A ti nisi ko ostale vile,

U tebe su oči tako mile. “

On ko jelen do izvora skoči,

Ladne vode u tikvu utoči.

„Na ti vilo studene vodice,

Sa mog izvora, iz moje tikvice. “

„I tako je momče svirat stalo,

Meni se je š njime zabavljalo.

Tad san mu se sva bila pridala,

Da za sebe više nisan znala.

Drage sestre to je djelo moje,

Sad radite šta znate najboje. “

Tad starija zapovidi vila,

Da je konjin za rep zavezaju,
Da je mladu konji rastrgaju.
Kada druga progovori vila:
„Da je pravo što je učinila,
Da je ne bi osudili na to,
Neka ljubi šta je kome drago,
Da je ljubav sve na svitu blago!”³⁰

2.2. Povijesne pjesme

Povijesne pjesme su lirske pjesme koje najčešće pjevaju o vladarima (kralju Vladimiru, Zvonimiru), zatim o padu moćnog bosanskoga kraljevstva, djevojkama koje nisu htjele prihvatiti islam te o mnogim povijesnim osobama: Marku Kraljeviću, hercegu Stipanu Vukčiću Kosači, hajducima Mijatu Tomiću, Stojanu Jankoviću, Andrijici Šimiću i dr.³¹

U mnogim povijesnim pjesmama opjevane su patnje i stradanja pod mletačkom, ugarskom, francuskom vlašću. Većina povijesnih pjesama upravo govori o višestoljetnim progonima i stradanjima Hrvata za vrijeme turske okupacije. *Hrvati su stoljećima služili tuđe vojske i bili se prisiljeni boriti za tuđe interese. Zbog toga je kod njih sve do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća svaka vojska bila omražena, a odlasci u vojsku iznimno bolni.*³² Jako mnogo pjesama je nastalo upravo u iščekivanju voljenog mladića da se vrati kući. Djevojke bi svoje osjećaje i molitve izražavale u obliku pjesama. U tragičnim ishodima te pjesme bi podsjećale na naricaljke ili tužbalice. U povijesnim pjesmama mogu se naći i mitski motivi.

³⁰ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

³¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 72.

³² Isto, str. 72.

3. VJERSKE PJESME (molitvice)

Vjersku usmenu liriku čine: molitvene pjesme, prenja i versificirane legende. Vjerski pisac i propovjednik Nikola Krajačević Sartorius u svome djelu *Szveti evangeliomi* (Graz, 1651.) zagovarao je duhovne pjesme. Izvori svjedoče da su Hrvati već u 7. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Prema zapisima Konstantina VII. Porfirogeneta, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih napravio biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od 13. st. do naših dana. Ove pjesme govore o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog naroda koji je, unatoč teškoj povijesti i stoljetnim tuđim vladavinama, uspio sačuvati svoju vjeru i običaje.³³

Molitvene pjesme mogu se klasificirati s obzirom na crkvenu podjelu godišnjeg vremena koje se dijeli na *Advent*, *Božić*, *Korizmu*, *Uskrs* i *Vrijeme kroz godinu*, pa tako postoje adventske i božićne pjesme, korizmene i uskrsne te svetačke pjesme. Ovoj klasifikaciji mogu se dodati: *Molitvene pjesme Isusu*, *Molitvene pjesme Mariji*, *Jutarnje*, *Večernje*, *Obredne*, *Prigodne*, *Općinske (priporuke)*.³⁴

I danas je neiscrpno područje molitvenih pjesama koje kazivači poznaju. Preko molitvenih pjesama zazivaju se sveci te se moli za razne nakane, za zdravlje, sreću, uspjeh, blagoslov, kao zahvala za uslišane molitve, kao preporuka.³⁵

PRAVA VIRO ISUSOVA

Prava viro Isusova,

Ko te znade uzdržati,

Daleko će pakla stati,

Di se Gospa sinku moli,

Ti pogledaj gori doli,

³³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 128.

³⁴ Isto, str. 128.

³⁵ Isto, str. 177.

Kako ti se narod moli.

Prosti sinko cilom puku,

Za majčinu trud i muku.

Isus majci progovara,

Po milosti Božjeg dara:

„Oj Marijo mila mati,

Kako ću ti puku prosti,

Židovi me jednoč muče,

A kršćani svakog dana,

Ne bud malo ni golemo,

Oni neće riči reći,

Da se mene neće teći,

Tila moga izranjena,

Krvca moja svakojaka,

Posve im naopaka,

Kad se menon kunu,

Protresa se nebo i zemlja,

Proliva se krv i voda,

Za spasenje sveg naroda.

Al ti ćeš vidit mila mati,

Kakvu ću im kaznu dati,

Neće moći izgoriti,

Nit se Bogu pomoliti,

*Leteć noge polomiti,
U more se potopiti. “
Pomoga nas vječni zamen,
Za sve vjeke vjekon, Amen!*³⁶

SVETI PERE

*Sveti Pere puton grede,
Za njin majka kudu prede.
„Iščekaj me sine Pere,
Da ja s tebon u raj pođen. “
„Kako ću te iščekati,
Iščekati tužna mati,
Da ti s menon u raj pođeš.
Nemeš s menon u raj poći,
Ti si tuđe tare tkala,
I sebi si uimala.
Nemeš s menon u raj poći. “
Prikini se tanka dlaka,
Ode majka u dno pakla.³⁷*

LETI KRIŽ PO NEBU

*Leti križ po nebu,
Za njin djeva Marija,*

³⁶ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

³⁷ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

*Svoga sina rodila,
Da joj kaže pravi put,
Di je voda bistrica,
Tute kleči divica,
Na glavi joj krunica,
U ruci joj ružica.
Bile ruke umiva,
Grišne duše doziva:
„Jao moje dušice,
Ujtite se ramena,
I studena kamena,
Za no tilo ranjeno,
Što je na križ stavljeno,
I na križu umrlo.“
Pogledajte gori doli,
Di se nebo otvori,
Djeva sina porodi,
Svemu svitu svititelju,
Našoj duši spasitelju.
Spas si Gospe duše moje,
I na času smrti svoje. Amen³⁸*

³⁸ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

CRKVICA SE GRADILA

Crkvica se gradila,

Tamjanom se kadila.

U njoj Gospa kleči,

I od srca ječi,

Bijele ruke lomi,

Grozne suze roni.

„Zašto Gospe klečiš?

I od srca ječiš?

Bijele ruke lomiš?

Grozne suze roniš? “

„Kako neću klečati,

I od srca ječati,

Bijele ruke lomiti,

Grozne suze roniti.

Ja imado svoga sina,

Židovi mi ga oteše,

Na kriš mi ga propeše,

Zlatnu krunu skiniše,

Trnovom ga okruniše,

Kudan krvca kapijaše,

Tudan ruže cvatijaše,

Anđeli ih biraše,

U vijenčice ih vijaše,

Prid Boga ih nosiše. “

Tad je Bog rekao:

„Ko bi ovu molitvicu znao,

Tri bi duše sačuvaro,

Svoju, očevu i majčinu!”³⁹

ANĐELE BOŽJI

Anđele Božji čuvare moj,

Ja te molim sluga tvoj,

Čuvaj meni život moj.

Bog je tebe meni da,

Za čuvara odabra.

Ja te molim ti pomози,

Hvale moje Bogu nosi.

PRIJE NEGO POĐEN SPATI

Hvala Bogu prođe danak,

I nastade slatki sanak.

Prije nego pođen spati,

Dragog Boga ja ću zvati.

³⁹ Kazivačica: Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

*Nastojat ću ove noći,
Da mi bude u pomoći,
Da me svaka bida mine,
Dok mi žarko sunce sine. Amen*⁴⁰

IDEN SPATI, BOGA ZVATI

*Iđen spati, Boga zvati,
Bog će meni dobro dati,
I njegova sveta mati.
Bog se diže na nebesa,
Nebesa se otvoriše,
Anđeli se pokloniše,
Mladu misu govoriše.
Sidi kruna okrunjena,
Svetog duva napunjena,
Svi kršćani pristupajte,
Nekršćani odstupajte,
Ova ruka mene stvori,
Ova druga raj otvori.
Ove noge podnesoše,
Za spasenje križ nosiše,
Uz križ skale prislanjaše,*

⁴⁰ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

*Te Isusa s njega sniše.
Kleče Gospa na kolina,
Prid Isusa Gospodina.
„Prosti sinko cijelom puku,
Za tu tešku križ i muku.“
„Prosti sinko prosti diko,
Za majčino slavno mluko.
Kojin san te zadojila,
S kojim san te odgojila.“⁴¹*

BIŽI VRAŽE OD MENE

*Evo lego u ložnicu,
Ko no mrtac u grobnicu.
Ako ustanen,
Bogu uzdanen,
Ako ne ustanen,
Bogu dušu pridajen.
Svi anđeli oko mene,
Biži vraže od mene.
Ne virujen u te,
Već u dragog Boga,
Oca, Sina i Duha Svetoga. Amen⁴²*

⁴¹ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

4. PRENJA

Prenja su moralno-didaktička nadmetanja, a poznavale su ih najstarije civilizacije. Didaktička sumerska poezija ogleda se u prenjima *Emeš i Enten*, *Inanna odabira zemljoradnika*, *Pronalazak i posvećenje trnokopa* i dr. Osim kod sumerana, prenja nalazimo i na počecima staroegipatske književnosti i vezuju se uz *Staro kraljevstvo*. Kao antologijski primjer staroegipatskog prenja spominje se *Razgovor čovjeka i njegove razočarane duše* (oko 2250. g. pr. Kr.). Čovjek se u toj pjesmi razočarao nepravdama i sudbinom te je priželjkivao smrt. Uzalud ga je duša odvrćala. Razočaranije čovjek odabrao smrt. Isto tako, izvori navode kako je velik broj suvremenih zapisa hrvatskih prenja o razgovoru čovjeka i njegove duše.⁴³

Od asirsko-babilonskih prenja posebno se ističu *Razgovor tamarisa i palme*, a od refleksivnih pjesama poema *Hvalit ću Gospoda mudrosti*. Jedna od najstarijih humoristično-satiričnih pjesama u svjetskoj književnosti je *Pripovijest o siromahu iz Nipura* (XIII.-VIII. st. pr. Kr.)⁴⁴

Što se tiče najpoznatijih prenja u našoj književnosti, posebno se ističe pjesma *Kako se tuži duša svrhu tila* koja se nalazi u *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (oko 1530. g.).⁴⁵ Velik je broj prenja koja se i danas kazuju.

SVETI PETAR CRKVU GRADI

Sveti Petar crkvu gradi,

U oblacin u ograncin,

Di je Isus dolazio,

Svetu misu govorio,

Di je Gospa dolazila,

Svome sinu govorila:

⁴² Kazivačica: Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

⁴³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 179.

⁴⁴ Isto, str. 272.

⁴⁵ Isto, str. 179.

Je ti sine lipa misa.

Je mi majko lipa misa,

I puka je dosta bilo.

Sveti Mijo Mijovile,

Sve je duše izmirio,

Sve su duše u raj pošle,

Samo nisu do tri duše.

Prva duša nije pošla,

Uvik se je krivo klela.

Druga duša nije pošla,

Oca, mater ne slušala.

Treća duša nije pošla,

Uvik tuđe otimala.

Prosti sinko prosti diko,

Za majčino bilo mliko.

Kako ću im prostit majko,

Idu, piju, Bogu hvalu ne davaju,

Starijega ne slušaju,

Siromaju ne pomažu.

Pa ću pustat iskru ognja,

Do onog u moru piska,

I u gori zelen lista,

I njega će proklinjati,

*Neće moći izgoriti,
Klet će Boga što ih stvori,
Roditelje što ih rodi.
Kršćanine jadan tužan,
Koliko si Bogu dužan.
U nedilju ne oteži,
Moli Boga, a ne leži!
Okani se luda smija,
Spomeni se svoji grija!⁴⁶*

5. CRKVENO-PUČKA BAŠTINA

Kultura hrvatskog naroda je zbroj svih materijalnih, duhovnih i socijalnih dobara koja su se tijekom vremena skupila u njemu. Vremenski tijek kulture treba promatrati ne samo od trenutka dokumentirane povijesne opstojnosti, odnosno od prvih čvrstih dokumenata o Hrvatima na ovom prostoru nego i one vrednote koje donosi rod, pleme, narod Hrvata, kao svoju baštinu, iz nepoznate pradomovine, a najbolje su se očuvale u narodnom životu i običajima.⁴⁷

Običaji koje danas poznajemo ne poklapaju se s onima iz hrvatskih. Danas su običaji ustaljeni, odnosno pretežno godišnji i izvode se stalno na određeni dan ili tijekom više dana kalendarske godine. Već dugo su običaji Hrvata u kršćanskom (katoličkom) kontekstu najviše vezani uz poklade, običaje o Velikom tjednu, za Jurjevo, Ivandan, o Došašću te Božićni običaji. Većinu njih su Hrvati usvojili nakon dolaska na ove prostore, a prilagođavanje i sjedinjavanje sa već postojećim običajima bilo je postupno. Kako tada, tako i danas postoje

⁴⁶ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁴⁷ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 7.

velike razlike u običajima, životu i navikama, hrvatskog kulturnog dobra jadranskog, dinarskog i panonskog prostora.⁴⁸

5.1. Advent

Riječ advent dolazi od lat. riječi *adventus* (dolazak, dohod, početak). Slavljenje adventa potječe još iz 4. stoljeća. Ponedjeljkom iza sv. Andrije u crkvi počinju zornice u šest sati ujutro. Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Hrvatska vjerska lirski pjesma *Narodil nam se kralj nebeski* seže u XIII. stoljeće. Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana. Sačuvala su se i božićne pjesme: *Bog se rodi u Vitliomi* (XIV. st.) i *Va se vrime godišća* (XV. st.). Od dana sv. Andrije prestaju svadbe što nam potvrđuje i svjedoči izreka Hrvata u zapadnoj Hercegovini: *Sveti Andrija svadbi zavezanija*.⁴⁹

*U moje vrime, dok san bila dite, običaja prid Božić nije ni bilo. Ne bi se užigale adventske sviće nego bi se molio dio rozarija (5 Očenaša, 50 Zdravo Marija, Slava Ocu i Virovanje). Unda se veseli kad će više Božić, ko će boje okitit kuću bršljanom, a radili bi i sviću od voska koja bi bila opletana u tri kraka i stala bi u nekoj posudi okićena bršljanom od Božića do Božića. Na sv. Nikolu bio bi veliki dernek na Lovreću, unda bi cure pivale: Dođi dragi na 6. 12., ako nećeš ja ću za drugoga. Koji momak ne bi doša kući prid Božić cure bi pivale: Iđe Božić iđu jadi moji, nema dragog ko će me napojit. Danas dica dobivaju darove za sv. Nikolu, a prije toga nije bilo. Momci bi curama kupovali suve smokve naslagane u kolut od zimice i suve kolače. Na sv. Lucu sijala bi se šenica s molitvama da iduća godina bude rodna.*⁵⁰

5.2. Badnji dan

*Badnjak (Badnji dan, Badnjica, Bonji dan) dan je uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i dan Adama i Eve. Badnjak svoj naziv baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola *бѣдети* – "bdjeti", ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se* –*

⁴⁸ Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 7.

⁴⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 129.

⁵⁰ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

"razbuditi se, biti budan". To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia* – bdijenje, "noćno stražarenje". Naziv *vilija*, *vilija Božja* zadržao se i kod Hrvata.⁵¹

U folklornom smislu Badnjak je općenito najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Obilježen je pripremom hrane za Božić te škropljenjem blagoslovljenom vodom. Škropili bi se ukučani, domovi, štale, stoka, njive, voćnjaci, maslinici i te drugo. Kuće se kite zelenilom, najčešće bršljanom i lovorom koji bi se stavljao i na grobove, u štale, na njive kao zaštita od demonskih sila i prirodnih nepogoda. Jako je važno škropljenje blagoslovljenom vodom, jer je ona prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila. Obred postoji još od davnina i prisutan je u mnogim religijama. Kod kršćana ovaj obred postoji od samih početaka. Vjerovalo se da se škropljenjem ozdravljaju bolesni, da zemlja postaje plodnija te da ona drži daleko Sotonu od djece.⁵²

Najveća karakteristika Badnjeg dana je paljenje badnjaka. *Ovaj običaj spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj. Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr. Kod Hrvata, najstariji spomen provedbe ovog običaja nalazi se u dubrovačkom Statutu Liber statutorum ciuitatis Ragussi iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi zato bili nagrađeni. Kod gradišćanskih Hrvata badnjak se spominje već u 16. stoljeću. U drugoj polovici 17. st. Iochan Weichard Walvasor spominje paljenje i darivanje hranom badnjaka u Istri.*⁵³

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo ili ljeskova grana sa što više resa. Druga je vrsta badnjaka – klada, panj, ili truplo stabla dugo jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta. U Dalmaciji, otocima i Istri najčešće se uzimao panj masline ili česmine, a u Lici, Slavoniji, Bosni i Hercegovini drvo cera ili hrasta. Cer i hrast su dugovječna drva i simboliziraju Božju vječnost. Osim toga badnjaci su mogli biti i od graba, bukve, kljena, javora, bora, smreke, smokve, trešnje itd. U požeškom kraju za badnjake se obično uzimalo drvo šljive ili koje druge voćke, svakako od stabla koje rađa. Najčešće se pale

⁵¹ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229.

⁵² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 139.

⁵³ Isto, str. 139.

tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine.⁵⁴

U kršćanskoj tradicijskoj kulturi bršljan je zbog simbolike usko povezan sa smrću i besmrtnošću. Toje zimzelena biljka koja je simbol vjernosti i vječnosti. Bršljan čvrsto prijanja uz podlogu i na taj način simbolizira privrženost i vječni osjećaj. Bršljan je u hrvatskoj duhovnosti sveta biljka, jer se Isus rodio u štalici koja je bila obrasla bršljanom. Isto tako, u tradiciji Hrvata postoji vjerovanje da je bršljan izrastao i iznad vrata gdje se Isus rodio. *Kada su Židovi ubijali djecu, tražeći Isusa da ga ubiju, domaćini su na kuću stavljali bršljanovu grančicu. Kada su došli do Isusove kuće, vidjeli su bršljan i otišli jer su mislili da su tu već bili.*⁵⁵

Na Badnji dan bi bio strogi post: ribe nije bilo, najviše bi se žežinjalo (samo kruv i voda), ili bi se pekle pole ispod sača i uštipki. Kumpiri se očiste, posole i poslože na kosti na komin i ugrije se sač i unda se poklopi sačom i peče se. A kumpiri se mogu metnit i u lug i tako se peku. Ujutro bi se vrata i prozori kuća kitili bršljanom. Poslije bi se prid kuću donila tri veća rastova drveta - badnjaci (jedan je bio veći i dva manja). Oni bi se mećali na komin u obliku križa i kad se smrkne, cila obitelj bi se skupila oko komina na kojem je gorila vatra. Gazda kuće bi ulazio u kuću noseći badnjak i govorio: „Valjen Isus! Na dobro vam došla Badnja večer i porođenje Isusovo!“ Ostali bi odgovorili: „I s tebon zajedno!“ U tri puta bi se unosio po jedan badnjak i svaki put bi se ponovio isti pozdrav, a ostali bi mu na isti način odgovorili. Badnjaci su se stavljali na komin u obliku križa i oni bi gorili za vreme Božićnih svetaca. Jedan od njih (desni) bi se digao i stavio sa strane i on bi se opet stavio uoči Nove godine. Nakon badnjaka bi se unio i naramak slame koja bi se prosula po podu i na kojoj bi se dica valjala. Dica bi se davali orasi i bajami da tuku i jidu. Zatim bi cila obitelj, okupljena oko komina, molila Ružarij (krunicu) i Oče naš za pokojne. Nakon toga bi se nešto i pojilo, a najstariji u kući bi uzeo bukaru vina i nazdravio svim ukućanima govoreći: „Živi i veseli bili i Božji blagoslov nek među vama vlada! Kolo nam odilo, žito nam rodilo! Tada bi on pošao oko komina i svima dao pit iz bukare. Nakon toga bi se kuća poškopila kršćenom vodom. Uz kruv, koji se peka pod sačom, pekla bi se i mala pogača (beskvasni kruv) koju bi dica lomila na vratima pojate i ko bi dobio manji komad zvala se srića, a veći pogača. Najstariji bi uzeo pogaču i unda bi cila obitelji pošla u pojatu. Tamo bi da volu da zagriže pogače. Zadnjoj ovci

⁵⁴ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229.

⁵⁵ Marko Dragić, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No. 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 423.

koja bi ušla u pojatu dalo bi se vina iz bukare. Svi bi se veselili i iščekivali božićno jutro.⁵⁶
Danas su ovi običaji zanemareni, osobito glede blaga, jer ga i nema više.

5.3. Božić

Na Božić nije bilo kolača u izobilju ko danas. Koja bi žena nešto uspila napraviti i je, ako ne ništa jer se nije imalo. Dica bi se digla i unda bi se svi skupili i išli po selu, od kuće do kuće čestitat. Ko bi ima da bi im orasa ili bajama. Za ručak bi se kuvala raščika i divenica, slanine i rebara. Svića od tri kraka koja bi se okitila bršljanom bi se upalila šibicom i ona je gorila dok se ručalo. Sidi, jidi i pij vina i svak je bio sritan i zadovoljan. Nakon šta bi svi pojili uzeo bi se komadić kruva koji bi se umočio u crno vino i s njim bi se utrnula svića uz molitvu Ujmoca i sina i duva svetoga, Amen. Taj kruv bi se ostavio uz sviću sve do Nove godine kada bi se opet s njim utrnula svića iza ručka. Virovalo se da ako nekoga tijekom godine zaboli zub da će mu proć akio pojide komadić tog suvog kruva.⁵⁷

5.4. Silvestrovo

Silvestrovo je nazvano prema svetom Silvestru I., jako značajnom i poznatom papi. Kao biskup proživio je mnogobrojna mučenja i pogubljenja kršćana. Godine 313. krstio je rimskoga cara Konstantina I. Velikog i kršćanstvo proglasio slobodnom religijom. Sjećanje na njega se obilježava 31. prosinca, a taj dan poznat je u narodu kao Silvestrovo ili Savistrovo (u Dalmaciji). *Silvestrovo u kulturnoj baštini Hrvata prate vjerski običaji i obredi, molitve, mise zahvalnice, maskirani ophodi, krjesovi, apotropejski obredi, koledarski ophodi, proricanja. Kult svetoga Silvestra raširen je u Hrvata, a ogleda se u crkvama posvećenim tom svecu te vjerskim običajima, obredima i ophodima na Silvestrovo. Silvestrovo karakteriziraju vjerski običaji i obredi: molitve, mise zahvalnice, škropljenje čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale. Zadnji dan u staroj godini treba zahvaliti Bogu na svim darovima tijekom protekle godine i isprositi milost za nastupajuću godinu. Taj dan u crkvama se slave mise zahvalnice.⁵⁸*

⁵⁶ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć

⁵⁷ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć

⁵⁸ Marko Dragić, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323., str. 304. - 310.

*Na staru godinu bi se mlađarija skupila i svi bi se veselili i pivali bi i pucali. Pravili bi pucaljke od baruta i mećali bi u limenke i to bi pucalo. Nije bilo dočeka i oni vatrometa ko danas.*⁵⁹

5.5. Nova godina

Stara godina je završavala molitvama i škropljenjem čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale. Nova godina, Mlado lito ili Počelo također je veliki blagdan. Čestitalo se rukujući i ljubeći uz riječi *Na dobro vam došla Nova godina*, a najčešći odgovor je bio *I s tobom Bog dao zajedno*. Na taj su dan djeca dobivala jabuke u koje su stavljeni novci.⁶⁰

*Na Novu godinu bio bi veliki dernek. Čestitalo bi se: „Na dobro vam došlo mlado lito i Nova godina.“ Šetalo bi se od Lujica kuće do Nosića puta i svima bi se čestitalo koga god vidiš. Momci bi igrali šijavice i bacali kamena s ramena. Prije derneka bila bi misa na kojoj bi se molilo za dobru novu godinu.*⁶¹

5.6. Sveta tri kralja

Sveta Tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. U crkvama se blagoslivlja voda koja će se do idućega Vodokršća čuvati u kućama i kojom će domaćin u određene dane (na pojedine blagdane) i po potrebi škropiti ukućane, stoku i imanje. Škropljenje je obred kojim svećenik škropilom, a domaćin grančicom hrasta, bora ili jele, prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, vrtove i sl., s vjerovanjem da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga porijekla i nalazi se u mnogim religijama, a u kršćanskoj civilizaciji postoji od samih početaka.⁶²

Na Vodokršće bi se u crkvu nosila voda na blagoslov i kad bi doša kući svako čeljade bi moralo popit po kap te vode. Poslije bi se i kuća škropila i pojata u kojoj je bila stoka.

⁵⁹ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁶⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 147.

⁶¹ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁶² Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117., str. 99.

*Voda bi se čuvala cilu godinu u slučaju da nekoga zaboli virovalo se da će mu ta voda pomoć ako se napije. Prije se govorilo kako ima vištica i utvara i da je najbolja zaštita kad se poškropi kršćenon vodon.*⁶³

5.7. Poklade

Na zadnji dan, utorak prije Čiste srijede, ljudi se najedu mrsna do grla jer je grijeh da hrana propadne, a budući da je sutra korizma meso se više se ne smije jesti. Pokladni utorak su prave *poklade* ili *krnjeval*.⁶⁴

*Dan prije Čiste sride bi bio pokladni utorak. To je dan prije početka posta pa bi se kuvalo suvo meso (glava, rebra, slanina). Govorilo bi se: Pokladi, s guzicom se okladi, nema mrsa do Uskrsa! Tijekom poklada bi se išlo bi se u mačkare. Dica bi se oblačila u raznu robu i odali od kuće do kuće. Kad bi došli u kuću govorili bi: „Hvaljen Isus domaćine, poštenoga oca sine. Darujte nas ne drž`te nas, nismo seke za držanja već za duga putovanja. Uspenji se gori k` lisi (čeranj) i odriži šta no visi. Nemoj mi se porizati, nemoj malo odrizati. Nemoj reći nemam o šta, nami dvoman komad dosta.“ Nosilo se i luga pa ko ne bi ništa da posipali bi ih lugin.*⁶⁵

5.8. Korizma

U korizmi svatko posti koliko može i određuje koje će točno dane u tjednu postiti. Petkom je post obavezan i narod ide na *Put križa*. Isto tako, većina se nastoji odreći nečega što jako voli kao žrtvu u spomen i zahvalu za ono što je Isus pretrpio za nas. Najčešće se odriče alkohola, cigareta i ostalih poroka što, nažalost, ponekad izgubi svoju početnu nakanu. Korizma je vrijeme duhovne obnove čovjeka i tada nema nikakvog veselja ni slavlja. “*Nema ženidbe za vrijeme korizme i uopće u to proljetno vrijeme oko Uskrsa. Zato se i kaže ‘Proljetna mlada i jesensko šćene na istoj deredži.*”⁶⁶

⁶³ Kazivačica: Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

⁶⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 152.

⁶⁵ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁶⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 153.

U korizmi se svaki petak strogo postio. To je bilo vrime kad se nije smilo ženit jer se nije dopuštalo nikakvo slavlje. Korizma je se poštivala, nije se smilo pošteno ni zapivat a kamali imat svatove. U crkvu bi se išlo na križni put i čekalo bi se Isusovo uskrsnuće.⁶⁷

5.9. Cvjetnica

Cvjetnica se još zove i Nedjelja Muke Gospodnje. To je je kršćanski blagdan koji se slavi u nedjelju prije Uskrsa i s njim započinje *Veliki tjedan*. Na taj dan se slavi Isusov slavni ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe. Narod je dočekaao Isusa, mašući palminim i maslinovim grančicama i rasprostirući svoje haljine putem kojim je Isus išao jašući na magarcu. U spomen na to, najvažniji dio Cvjetnice je procesija s blagoslovljenim palminim i maslinovim grančicama. Na Cvjetnicu bi se mladi se umivali izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano cvijeće ljubičice te drugog proljetnoga cvijeća. U nekim se mjestima umivalo vodom u koju su stavljene grančice bršljana ili drijenka. Drijen je poznat u narodu kao metafora za zdravlje. Vjerovalo se da time donose zdravlje i ljepotu lica.⁶⁸

Na dan prije Cvitnice bi se ubralo cviče (ljubice, latice od bajama, šenice i raznog cviča) i ono bi se metnilo u jednu posudu u koju bi se ulila voda. To bi stalo priko cile noći i ujutro je bio običaj da se svak umije u toj vodi. Virovalo se kako priko noći anđeli blagosove tu vodu jer se oni najprije umiju u njoj. Na Cvitnicu bi bila misa i procesija. Svak ide u crkvu i na groblje obać svoje mrtve i kiti grobove cvičen i škropi ih kršćenon vodon. Na blagosov se nose grane masline i svak na svoj grob stavi komadić masline. Na svaki komad zemje na sri njive se zabode po jedan komadić masline da Bog blagosovi i da bude rodna zemja.⁶⁹

⁶⁷ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁶⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 157.

⁶⁹ Kazivačica: Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

5.10. Veliki četvrtak

Veliki ili Sveti četvrtak je dan Isusove posljednje večere; Katolička crkva ulazi u sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Na Veliki četvrtak je Isus sa svojim učenicima proslavio posljednji put židovski blagdan Pashe i to jedan dan prije samog blagdana, te ustanovio svetu misu, po kojoj se kršćani osobito prepoznaju. Znak svoje prisutnosti Krist je ostavio Crkvi i svijetu u kruhu i vinu, predavši tako Crkvi i čovječanstvu svoje ljudsko tijelo i svoju krv, kao polog i jamstvo pobjede nad: patnjom, smrću, krivicom, zlom i tamom. Na taj je dan Isus izrekao najhumanije riječi apostolima i svijetu, čudesno je molio za nas i obećao svog Duha protiv duha zloće, nehumanosti i razaranja.⁷⁰

Veliki četvrtak se zove i „zeljavi četvrtak“ jer bi se taj dan kuvalo zelje, a bilo je i oni koji bi postili o kruvu i vodi, koji bi „žežinjali“ od Velikog četvrtka prije podne do velike subote prije podne. Narod popodne ne bi radio već bi se išlo u crkvu čuvat Sveto Otajstvo. Svak bi čuva oniko koliko bi tio. Neko dva sata, neko sat i tako bi se minjali cilu noć. Taj dan je bio običaj da se mole „Križići“, molitvica koja ide ovako:

Oj dušice grišna,

Bud u viri kripna.

Kad te budu na sud zvati,

Ti ćeš dušo putovati.

Dugin putin, tinsnin klancin,

Susrist će te duv nečisti,

Pitat će te duv nečisti,

Jesl' moja il' Božja?

Nisan tvoja već Božja,

⁷⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 159. - 160.

Božja jesan, tvoja nisan,

Bogu san se obetala,

Moran reći sto amena, sto jezusa,

Sto se puta prikrstit,

*Na blag danak, na Veliki četvrtak!*⁷¹

Ova molitvica se i danas moli, a običaj je da se na Veliki četvrtak izmoli najmanje sto puta.

5.11. Veliki petak

Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Slavi se u petak prije Uskrsa i zajedno s Velikim četvrtkom i Velikom subotom čini Vazmeno trodnevlje. Na Veliki petak, ne slavi se euharistijsko (misno) slavlje. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Veliki petak je dan žalovanja, nitko ne pjeva. Veći dio dana stoji se u crkvi gdje se pjeva *Muka Gospodinova*, ljubi raspelo i kupi lemozina. Narodno je vjerovanje da se vino popijeno na taj dan pretvara u krv.⁷²

*Na Veliki petak bi se išlo na križni put i molila bi se Isusova krunica, 33 očenaša, 7 Zdravo Marija i 3 Virovanja. Taj dan bi bio post i nemrs. U moje vrime partizani nisu dali da bude procesija pa bi se čistio put kroz šumu do crkve kako bi križ moga ić do crkve. Stariji bi se minjali ko će nosit križ, a dica bi imala čegrtaljke (drvene naprave) s kojima bi pratili procesiju. Kad je se Boga molilo nije se imalo očinaša nego uzmi šćap o jasenovine i uriži roske i tako se moli.*⁷³

⁷¹ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁷² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 162.

⁷³ Kazivačica: Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelić, Lovreć.

5.12. Velika subota

U svim je hrvatskim krajevima na Veliku (Bilu) subotu bio običaj umivanja vodom koja je netom blagoslovljena u crkvama, a ukoliko netko ne bi imao tu vodu valjalo se umiti na vrelima, potocima, rijekama, moru. Veliku subotu je karakterizirao obred obnove kućne vatre. Uskrsni krijes palio se i u noći s Velike subote na Uskrs ili oko tri-četiri sata pred zoru. *U kasnim večernjim satima u crkvama počinje vazmeno bdijenje koje završava svečanom euharistijom koja označava Kristovu pobjedu nad smrću i u kojoj se odražava snaga Božje ljubavi koja od mrtvog čini živa, iz suhe mladice daje da nikne novi život. Bdijenje počinje lucenarijem ili službom svijetla. Blagoslivlja se vatra izvan crkve, na njoj se pali uskrsna svijeća koja simbolizira Isusa Krista uskrsloga - svijetlo. Svijeća se, u procesiji, unosi u župnu crkvu koja je u mraku. Unosom uskrsne svijeće u crkvu, pale i vjernici svoje svijeće i pale se sva svjetla, nakon čega slijedi svečani pjevani hvalospjev uskrsnoj svijeći. Drugi dio bdijenja je Služba riječi. Čitanja svetopisamskih tekstova, pjevanje psalama, sluša se Božja riječ ostvaranju, kroz psalme hvali se i slavi Gospodina i njegova djela. Na kraju čitanja slijedi pjesma Slava Bogu na visini i tada se čuju orgulje, sva zvona na crkvama, i pale svijeće na oltaru. To simbolizira pobjedu nad grijehom i smrću. Zatim slijedi krsna služba, blagoslivlja se voda za krštenje i krste se katekumeni. Vazmeno bdijenje završava euharistijom koja predstavlja početak vazmenog slavlja.*⁷⁴

*Na Bilu subotu bi se dizalo rano i molila bi se žalosna krunica (63 Zdrave Marije, 7 Očenaša i Virovanje). Taj dan bi se isto postilo. Navečer bi se išlo u crkvu. Prije početka mise bi se vani zapalio ogranj i tu bi se zapalila uskrsna svića koja bi se unosila kroz crkvu. U trenutku kad se piva Slava Bogu na visini onda se otkriva Isusov grob. Na kraju mise se blagoslivlja voda i sol i rana koju bi narod donijo.*⁷⁵

5.13. Uskrs

Isus Krist je svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet, stoga je Uskrs najveći kršćanski blagdan. Potječe iz židovskog blagdana Pashe kojom su slavili čudesna Božja djela

⁷⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 169. - 170.

⁷⁵ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. *Kršćanska se vjera usredotočuje na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život. Uz blagdan Uskrsa vezani su u Hrvata mnogi drevni pučki običaji. Djevojke i domaćice u crkvu na blagoslov nose jaja, sirnice, soli, mlade ljutike, mlada sira, a mladići i domaćini nose na blagoslov u vrču vina. Za ručak se jede blagoslov. Ne smije se ništa baciti da se ne poljubi prije, a ne smije se nidati živini. Velika je misa prije podne, a ljudi se sastaju lijepo obučeni. Poslije uskršnjega objeda mladež se veseli igrajući i pjevajući.*⁷⁶

Na uskrsno jutro bi se molila radosna krunica. Unda bi se marendala rana koja se blagosloвила. Prvo bi tribalo pojist jedno blagosovljeno jaje natašte, a onda ostalo. Dica bi dan prije bojala jaja u kapuli. Stavila bi se ljuska od kapule u vodu u kojoj bi se jaja kuvala sve dok ne poprimi boju ni onda bi se dica s tim igrala i razbijala jaja.

Ova molitva bi se molila na Uskrs:

Hvaljen Isus Gospe moja,

Ja ti nosin lipi glas,

A ti meni bolji dar,

Od Isusa sinka tvoga.

Jutros ti je uskrsnijo,

Ako mi se Gospe neviruješ,

Okreni se k istoku suncu,

Ugledat ćeš dvanest apostola,

Među njima sinka svoga,

Isukrsta Boga moga.

*Bože mi daj, na umrli dan. Amen*⁷⁷

⁷⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 173.

⁷⁷ Kazivačica: Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

5.14. Spasovo

Uzašašće je blagdan koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom i simbolizira sjećanje na Kristov uzlazak u nebo. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Uzašašće u hrvatskoj tradiciji karakteriziraju spasovski ophodi, tzv. križari i križarice, koji se prvi put spominju početkom 17. stoljeća u Bakru. Procesije su počinjale u ranu zoru sa svrhom blagoslova polja, održavale su se ponedjeljkom, utorkom i srijedom prije Uzašašća, a ti dani su se zvali Križevi dani. U Dalmatinskoj zagori pučki je naziv *Križi* ili *Spasovo*.

Procesija je vjerska povorka koja ide s jednoga na drugo mjesto ili se, obilazeći, vraća na polazno mjesto. U procesiji se uvijek nosi neka sakralna stvar ili znak. U kršćanstvu se procesije javljaju tek nakon što su kršćani dobili slobodu u 4. st. U 11. i 12. st. procesije su se odvijale u posebnom dijelu crkve. U srednjovjekovlju su se izvodile procesije s relikvijama kršćanskih mučenica i mučenika. U 16. st. najčešće su bile euharistijske procesije s hostijom u pokaznici. Na čelu procesije je križ, slijede djeca, pa muškarci, zatim svećenici, niži po časti, iza njih viši, te najčasniji koji nose sakralni predmet.⁷⁸

*Četrdeset dana nakon Uskrsa se obilježava Spasovo ili Križi. Održava se blagoslov i procesija od spomenika u zaseoku Nosići. Tada se svi okupe kod križa di bude blagosov. Nakon molitve kod Križa ide procesija prema crkvi sv. Ante u selu Batinići. Na čelu procesije je križ, zatim djeca i svećenik, muškarci te žene. Na četiri mista do crkve se staje di se blagosivlja polje i moli se za zaštitu protiv munje, groma, grada i ostalih nepogoda.*⁷⁹

6. ŽENIDBA

Vinčanja bi najčešće bila od Božića do Poklada. Kad je mladić upozna divojku i s njom se ozbiljno dogovorio o ženidbi, obavijestio bi ćaću o svojoj namjeri. Nakon toga bi se išlo kod cure na „ugovor“. Ponilo bi se dvi litre rakije, dva kila smokava, kilo duvana i drugo

⁷⁸ Marko Dragić, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2009., str. 205.-228., str. 321.

⁷⁹ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

šta bi se imalo. Tada bi se dogovarali oko svatova. Dan prije vinčanja od cure bi se k momku nosila roba (škrinje). Na dan svatova jedan svat koji se još zva i „prvo“ bi iša ispid svatova kako bi izvidio je li sve u redu. Onda bi obavijestio uzvanike mlade da je sve spremno. Kad bi svati stigli do mlade, ona bi bila zatvorena u kući. Tada bi jedan od svatova, „čavo“ lupna na vrata i tražio da mu otvore i pridaju mladu. Jedan od iskusniji svatova počeo je tražiti „izgubljenu ovcu“ i pitat je li možda u ovoj kući. Mladenkin bi ćaća odgovorio da tu nema „tuđe ovce“. Nastavilo bi se traženje i moljakanje, pa bi ukućani pustili jednu divojku. Svatovi bi tada vikali da to nije „tražena ovca“. Neko od svatova zamaza bi tu curu po licu. Nakon ponovnog navaljivanja opet bi izašla jedna, pa druga i treća cura. Svatovi bi ponovo vikali da to nije ona koju oni traže te bi gurali vrata ne bi li i silom otvorili. Kad bi otvorili vrata povikali bi: „Evo, ovo je naša prava ovca!“ Na to bi roditelji odgovorili: „Mi smo ovu našu ovcu dugo ranili i pazili. Zato tražimo da je otkupite!“ Tada bi mladenkin ćaća dobio od mladoženje jabuku punu usađeni para. Nakon toga bi svatovi ušli u kuću i nešto založili: pršuta, sira, smokava, vina, rakije i slično. U svatovima je najvažniji bio „stari svat“ pa „barjaktar“. Onaj koji najavljuje dolazak i prima darove zove se „prvo“. U crkvu je mladu vodio brat ili bliži rođak, a iz crkve do kuće pratili bi je kumovi i diver. Mladoženju prate dva ili četiri „jenge“- sestre ili bliže rođakinje. Nakon vinčanja kumovi bi otišli do mladenkine kuće kako bi javili da je sve prošlo u redu. Roditelji mladenke tada bi darivali kumove cilin pršutom i bičvama. Dok su svati polazili u crkvu i iz nje se vraćali, susidi bi iznosili „buklije“: vino, rakiju, likere i drugo. Za vrime ručka kuvarica bi „starom svatu“ dala pečenu janjeću ili svinjsku glavu u čijin bi se zubima nalazila jabuka. Na odlasku iz kuće mladenka bi klekla na kućni prag i od Boga i svojih roditelja zatražila oprost. Stigavši prid kuću svoga muža, mladenka bi zagrlila jedno dite, prikrstila se i poljubila ga. Isto tako, često bi se mladoj davalo rešeto a u njemu žito da ga skruži i tako bi se vidilo oće li bit dobra domaćica. Na kućnim vratima, mlada nevista bi kleknila na prag i poljubila ga. Zatim bi izašla u dvorište di bi je kum tri puta zavrtio nadesno. Nakon toga mlada bi zagrizla jabuku i bacila je priko kuće. Svirale su se diple i gusle, a u novije vrime i harmonika. Kod mladoženje bi pir traja još jedan dan. Nakon tjedan dana bio je običaj da roditelji i bliža rodbina dođu mladoj u goste tj. „na kolač“. Ponili bi vino, pogaču, rakiju, a posebno je bilo važno ponit kudilju, vreteno i vunu. Mlada se mogla vratit u rod tek nakon četrdeset dana kada bi išla sa svekrom i svekrvom i nosila darove.⁸⁰

⁸⁰ Kazivačice: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć; Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

7. USMENE PRIČE

Priča je termin kojeg koriste svi sudionici usmenoknjiževnog priopćavanja: i oni koji stvaraju priču, i kazivači, i oni koju tu priču slušaju. Naziv priča podrazumijeva sve tipove usmenog pripovijedanja koji se u teoriji i poetici usmene književnosti pojedinačno zovu bajka, priča i pripovijest, šala i pošalica, predaja i legenda, anegdota, vic i basna.⁸¹

*Pričanje je govorenje nekog sadržaja iz neke povezane zajednice oblikovanog u književnu strukturu. Stvaralac odabire motive iz života koji zaslužuju biti dijelom usmene priče, oblikuje njezin unutrašnji ustroj, izražajne i stilističke značajke svakog tipa pričanja. Pričalac je s druge strane gospodar cijelog pričalačkog postupka i on ne mora biti i stvaralac priče. On svojom vještinom improvizacije, geste, mimike, boje i visine glasa, dodavati i oduzimati, širiti i sužavati priču da bude što uspjelija. On zna da će njegova priča ostati u optjecaju samo ako je narod prihvati kao svoju. Slušatelji ne samo da prihvaćaju priču već u novom pričanju unose ono što misle da će je učiniti još boljom. Upravo zbog ovoga postupak stvaranja priče traje oduvijek i unedogled.*⁸²

U literaturi se navodi kako je čovjek pričom razrješavao neka praktična pitanja iz svog života i svoje okoline, odgonetavao tajne u sebi i oko sebe. Sve ono što je bilo nejasno i nepoznato, preko priče, predaje i legende, postaje mjesna istina, dostupna svima. Priča bi uglavnom bila dugog vijeka jer je proizašla iz svakodnevnog iskustva lokalnih stanovnika, posebno u etiološkim mjesnim predajama. U povijesti hrvatske usmene književnosti postoji jako velik broj kraćih mjesnih priča, u svim područjima gdje žive Hrvati, a ove priče su najbolji pokazatelj lokalne povezanosti ljudi nekog područja.⁸³

Maja Bošković Stulli kaže kako se *hrvatske usmene priče razlikuju od susjednih, kao i ostalih europskih, onoliko koliko je uopće u njihovoj naravi da se, čuvajući trajnije strukture, mijenjaju i prilagođuju od kraja do kraja, od jedne sredine do druge. Folklor, pa tako i priče, vezane su, prema danskom istraživaču Bengtu Holbeku, za svoju lokalnu sredinu, spolne i generacijske skupine, za zanimanja, za obitelji, a ne za široko područje nacije.*⁸⁴

Predaje se smatraju povlaštenom vrstom usmene proze (njem. *Sagen*), a temelje se na vjerovanju u istinitost onoga o čemu se kazuje. U pogledu kompozicije i stila jako su

⁸¹ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 147.

⁸² Isto, str. 147.

⁸³ Isto, str. 147.

⁸⁴ Bošković-Stulli, Maja, *Usmene pripovijetke i predaje*, SHK, MH, Zagreb 1997., str. 15.

jednostavne. Imaju širok raspon tema, o vjerovanju u nadnaravna bića, ili od povijesnim reminiscencijama, ili o podrtijetlu pojava i stvari. Upravo radi ovog se dijele na mitske, povijesne i na etiološke. Predaje se često pamte radi prisnijeg odnosa s domaćim krajem i održavanja duhovnog kontinuiteta.⁸⁵

KRALJ I SLUGA

Bio u kralja sluga, služio ga časno i pošteno i kralj bio s njim zadovoljan. Jednog dana kralj njega ucjeni da će mu odrubiti glavu ako ne sazna koliko je u Zevelimu vrila (izvora). Mali skupi pet svoji prijatelja i ode s njima u jedan dolac kud bi vile prolazile. Tamo reče prijateljima da legnu na put ali tako da okrenu glave jedni gori a jedni doli, kud one prolaze. Kad je bilo iza pola noći, naiđu vile i prva vila koja ih je vodila dođe u taj dolac. Kad su vidile kako su ovi momci ležali nisu prišle priko njizi nego su se začudile. Tada prva progovori vila: „O tako mi doca Paripovca i tako mi vode Galipovca, i tako mi trista sedandeset i sedan Zevelimski vrila ovi čuda još nisan vidila.“ I tako sluga dođe kući i kaže kralju da u Zevelimu ima trista sedandeset i sedan vrila i on ga bogato nagradi.⁸⁶

8. LOVREČKA GANGA

Petar Ujević u uvodu knjige Lovrečka ganga govori da se ovdje navode zapisi gange koju su pjevali brojni neznani pojednici desetljećima za gotovo svaku životnu prigodu, i svakoj pokušali progovoriti umom i dušom pjesnika. Njihove misli su pribilježene u ovoj knjizi u formi dvostrukog nesimetričnog deseterca, a prije negoli su se začeli i uobličili pod imenom ganga duboko su dirnuli najintimniji svijet svojih stvaratelja.⁸⁷

Jedna od glavnih odlika gange je emocionalnost i osjećanost, a upravo su to odlike lirike. Glavni povodi za smišljanje stihova gange bili su ljubav, radost, tuga, vjera, domoljublje.

⁸⁵ Bošković-Stulli, Maja, *Usmene pripovijetke i predaje*, SHK, MH, Zagreb 1997., str. 18.

⁸⁶ Kazivačica: Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁸⁷ Ujević, Petar, *Lovrečka ganga*, Grafform Split, Lovreć, 1996., str. 7.

Ujević ističe kako je upravo humorističan način izražavanja element koji gangu izdvaja od ostalih lirskih oblika. Ona je često ismijavala, od blagog humora do sarkazma, društvene pojave, odnose među ljudima, ljudske osobine, ali je i posprdno aludirala i na račun svojih autora. U gangi raspon prepričavanja seže od neslanih šala do češćih, veselijih dogodovština i šala. U knjizi Ujević spominje pjesnika Ivana Raosa koji je podrijetlom iz Imotske krajine i u svojem djelu govori o imotskom nebu koje je i vječno i nasmijano.⁸⁸

*Gangu nerijetko povezuju s epigramom upućujući na asocijativnost između ovih dviju formi. Epigram se definira kao kratka i duhovita pjesma, u početku u elegijskom distihu, ponekad sa satiričnim prizvukom. Proučavajući podrijetlo epigrama od Grčkog i Rimskog carstva pa nadalje, može se uočiti kako je nastao u okrilju mediteranske kulture i mentaliteta. Ako nadodamo još da ganga podsjeća na španjolski motet, napjeve što ih pjevaju mišićavi seljaci Sardinije, tako bi ganga mogla potvrditi činjenicu kako su lovrečko-imotski krajolik i njegovi stanovnici grlati djelić mediterana.*⁸⁹

Baš poput lirskih narodnih pjesama i ganga se pjeva. Nju brojni muzikolozi, istraživači glazbe i folkloristi smatraju novijom glazbenom pojavom nastalom oko 1990. godine baziranoj na mnoštvu arhaičnih strukturnih elemenata, baštinjenih još od ilirskih vremena. Svaki napjev gange može se raščlaniti na početak, odnosno pijev pojedinca koji najčešće otpjeva prvi stih tako da oteže zadnji slog, i na glavni dio koji je višeglasni u kojem nekoliko gangaša svojim grlom oponaša glazbalo-gusle.⁹⁰

*S obzirom na cjelovitost pjesničke slike i lapidarnost forme dvostiha gange, mnogi u njoj vide japansku kratku pjesmu haiku koja se sastoji od 17 slogova raspoređenih u 3 stiha.*⁹¹

U mog dragog obe noge krive,

U Split pošu, u Derventu doša.

⁸⁸ Ujević, Petar, *Lovrečka ganga*, Grafform Split, Lovreć, 1996., str. 8.

⁸⁹ Isto, str. 9.

⁹⁰ Isto, str. 9.

⁹¹ Isto, str. 12.

*Iđe mali, klapa ko trojica,
Kad u kuću, nema ko torbica.*

*Koji momak ne zna šija-šete,
Podajte mu igle neka plete.*

*Učio je tri godine škole,
Završijo- šofer karijole!*

*Zgodan mali, nisan ni ja loša,
Taman bonbon bombončiću doša.*

*Dotarice, da ti nije dote,
Đava bi te uzejo s lipote.*

*Gango moja, volijo te ne bi,
Da se nisan rodijo u tebi.*

*Gango moja, ostavit te neću,
Dokle traje dernek na Lovreću.*

*Srida večje, evo moga bene,
Kiša pada, on obujto tene.*

Nema gange niti cure bolje,

Što opanci i Lovreć odgoje.

Kaži dragi majci da ti mrije,

Kad ja dođen jednako je nije.

Kad zapivan u zelenu gaju,

Moga dragog suze oblivaju.

Moj dragane, šta se praviš da si,

A za mene dečko nikakav si.

Nema momka u ciloj krajini,

Da zamini dragog u daljini.

Znaden dragi, boli te u duši,

Ali dođi meni svojoj garavuši.

U Lovreću živit je milina,

Lipa crkva, lipša okolina.

Volin tebe zapivati gango,

Neg` zaplesat valcera i tango.

Ne viruj se momku što se laska,

Duša mu je tvrđa nego daska.

Oj curice, materina mile,

Zajedno ti skrinje i babine.

Udaje se, a ne vinčaje se,

Pa se vraća, eto ti je, čaća!

Mala moja, poviš kuće ti je drača,

Ja san proša, nisan se ni svraća.

Da si, mala, biberovo zrnce,

Ja bi tebe metijo u srce.

Alaj su se sastali bećari,

Pa ni jedan za kućon ne mari.

Zavitna san Gospi u Sinj bosa,

Za mog dragog koji korpu nosa.

Ko se misli ženit sa Lovreća,

Triba imat metar priko pleća.⁹²

9. ZAGONETKE

U ovom narodu nije obična rič zagonetka, redom se govori: “Šta je ovo i ovo?” Niki je zovu domišljajka, niki promišljajka, ali većina veli: Šta je ovo i ovo?” U zdravlju, ratluku i dokonici svašta čeljadetu padne na pamet, pa da se zabavii tuđa pamet opipa, reče: Ajde pogodi, šta je ovo i ovo?”⁹³

I za zagonetke se kaže da su kulturni i književni fenomen jer su ih poznavale najstarije kulture i mogu se pronaći u svim narodima na svijetu. Zagonetke su se u počecima koristile pri inicijacijskim obredima u kojima se osim fizičke zrelosti provjeravala i intelektualna zrelost mladih koji su bili na korak do svijeta odraslih i samostalnosti.⁹⁴

Na ovaj način funkcionira i zagonetka u srednjovjekovnim tekstovima što se očituje i u Hektorovićevu Ribanju i u scenskim djelima Marina Držića, dok u 17. stoljeću Fran Krsto Frankopan svoje pjesničke tvorevine temeljene na zagonetkama naziva *Zganke za vrime skaratiti* te tako izrekao i jednu od njenih osnovnih funkcija. Od 18. stoljeća, zagonetke se tiskaju najviše u kalendarima, od 19. stoljeća i u knjigama i časlovisima te publikacijama svih vrsta.⁹⁵

Zagonetke su binarne fature: sastoje se od zagonetljaja i odgonetljaja, a pri izricanju odnosno uspostavljanju kontaktnosti zagonetača i odgonetača primjenjuju se ustaljene kontekstualne spona - što je to?, ča je to, a što mi ti je što?, da što mi ti da što?, zbog čega se nazivaju daštalicama.⁹⁶

⁹² Kazivačica gange Iva Nosić, rođ. Bekavac 1933. godine u zaseoku Bekavci, Lovreć.

⁹³ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997., str. 369.

⁹⁴ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 174.

⁹⁵ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 174.

⁹⁶ Isto, str. 174.

Jedna od glavnih karakteristika zagonetke je metaforičnost izraza. Svaka zagonetka ima samo jedno rješenje. Sastoji se od dva dijela, a što je sadržaj obaju dijelova podudarniji, a istodobno polivalentan, zagonetka je potpunija. Svaki odgonetljaj, odnosno rješenje mora pokrivati sva konkretna ili prenesena značenja što ih inicirati zagonetljaj. Zagonetke su jako korisne i kao rasonoda i kao sredstvo jačanja znatiženje, razvijanja apstraktnog mišljenja, moći zapažanja, razvijanju intelektualnih sposobnosti i slično. *Prema funkcijsko-oblikovnom kriteriju mogu se još izdvojiti i zagonetke-pitalice, koje se sastoje od upita i od neočekivana, paradoksalna i duhovito domišljata odgovora.*⁹⁷

1) *Petero braće kuću ziđu,
a nijedan u njoj ne stanuje.*

IGLE

2) *I u mene, i u tebe,
I u ovce bilice, i u zrno šenice.*

RAZDIOK

3) *Dva lončića i dva poklopčića.*

OČI

4) *Poslovi joj ne vrijede,
Sama gudi i prede.*

MAČKA

⁹⁷ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 175.

5) *Puna kuća đaka, a nigdi nema vrata.*

ŠIPAK

6) *Sikotići siku, vukotići vuku,*

A sam paša priko sebe baca.

JEZIK

7) *Kuca, a srca nema.*

SAT

8) *Šumom ide neznani delija,*

Ne krasi ga sablja Dimitrija,

Koja bi mu za obranu bila,

Već oružje od iljadu šila.

JEŽ

9) *Crno kao kovač, ore kao orač,*

A nit je kovač ni orač.

KRTICA

10) *Crna resa visi iz nebesa.*

KOMAŠTRE

11) *Bukalo, rikalo, na vodu odilo, a vode nije pilo.*

ZVONO

12) *Svu šumu pokrilo,*

U sivo zavilo,

*A ničem nije nautilo.*⁹⁸

MAGLA

13) *Na sri polja lonac vrije,*

a pod njime vatre nije. MRAVINJAK

14) *Vitka san i tanka, iman rep,*

što god iđen dalje, mog repa je sve to manje.

Izgubin ga putujući pa bez repa dođen kući. IGLICA I KONAC

15) *Moj plamenko vodu pije,*

Nad njime se barjak vije. PIVAC/PIJETAO

⁹⁸ Kazivačica zagonetki Zorka Nosić, rođ. Jelić 1943. godine u zaseoku Jelići, Lovreć.

10. ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu predstavljena je kulturna baština Lovreća. Taj mali dio imotske grude obiluje usmenim predajama, pjesmama i pričicama koje su nam najbolji i najvjerodostojniji svjedoci jednog vremena, vremena koje današnje generacije ne poznaju. Veliko iskustvo kazivačica upravo potvrđuje kako su nastajale brojne pjesme, priče i iz kakvih uvjeta su izniknule.

Danas, pod utjecajem medija, sve više nam se nameću običaju i kultura drugih zemalja koje često prihvaćamo i tako zanemarujemo vlastite. Iz navedenog razloga stari običaji opisani u ovom radu rijetko se provode ili su skroz zaboravljeni. Najstariji Lovrećani i dalje žive u skladu sa običajima koji su obilježili njihovo djetinjstvo i najstoje barem u maloj mjeri prenijeti taj dio svojim potomcima. Određeni blagdani se svetkuju i obilježavaju na poseban način pripremajući posebna jela i provodeći razne obrede. Svi hrvatski običaju vezani za kršćanske blagdane imaju zajedničkih obilježja, a istovremeno se toliko razlikuju od mjesta do mjesta.

U radu su navedene i izvorno zapisane lirske pjesme koje svojim sadržajem upućuju na njihov motiv nastanka. Baš poput pjesama, tako i lovrećka ganga, odnosno ganga koja je obilježje cijele Imotske krajine, upućuje na životne situacije, mentalitet stanovništva i motive radi kojih su nastali ti stihovi, stihovi koji s malo riječi puno toga kažu.

U usmenim pričama mogu se primjetiti i elementi mitskih bića te kako su često priče etiološkog karaktera. Svaka priča tijekom godina mijenja svoj sadržaj, proširuje se prelaskom iz generacije u generaciju i ljudi je prihvaćaju kao takvu. Tek kad je prihvaćena priča će zaživjeti i biti prisutna u svakodnevnom životu.

Tradicijaska baština je jedan od elemenata koji svaki narod čini posebnim i različitim od drugih. To je distinktivni element svakog naroda i ona predstavlja nacionalno blago koje je nastajalo stoljećima kroz povijest. Tako dugo nastajalo, a tako malo treba da se zaboravi.

Nemoguće je prikupiti i zapisati sve ono što je obilježilo život naših predaka. Iz dana u dan se saznaju i na površinu izlaze priče i pjesmice za koje se niti ne zna da su jednom davno postojale, a to nam svjedoči i Stipe Botica koji u svojoj knjizi kaže kako se *nikada neće doznati ukupnost narodnog života i običaja starih Hrvata, njihove navike i kulturna dobra.*

RJEČNIK

B

babine- darivanje cure nakon poroda

bajam- badem

beno- glupan

besjediti- pričati

bešika-kolijevka

biber- papar

bičve- čarape

bida- bijeda

bronzin- lonac

bukara- posuda za piće (od drveta)

bukati- zvoniti

buklija- bukara s vinom

Č

čavo- član svatova

čegrtaljke - drvene naprave koje se koriste
tijekom procesije

čobanče- čuvar stada

Ć

ćaća- otac

D

danak- dan

delija- osoba koja se ne boji nikoga (u
zagonetci označava ježa)

dernek-zabava, fešta

dica- djeca

didovina- djedovina

dika- ponos

dila- djela

diple- glazbeni instrument (frula)

diver- brat od muža

divica- djevica

doci- dolac (mn).

dota- miraz

dotarica- bogata cura

G

gaziti- hodati

gnjizdo- gnijezdo

grad- tuča, krupa

grij- grijeh

grišna-grešna

I

iđe- ide

iljadu- tisuću

iščekati- pričekati

J

ječati- plakati

jednoč- jednom

jenge- sestra od mladoženje

Jezus- Isus

K

kaditi- namirisati

karijola- radna kolica

klapa- odzvanja

kolino- koljeno

komin- ognjište

korpa- košara

kripna-dobra

kruv- kruh

kudan- kuda

kudu prede- presti vunu

L

ladna- hladna

leb- kruh

lik- lijek

lipota- ljepota

lisa- (čeranj), tavan

ložnica- spavaća soba

N

naramak- količina koja se može stati u ruke

natirati- natjerati

nemereš- ne možeš

nosati- nositi

njojzi- njoj

O

obetala- obećala

oniko- onoliko

odati- hodati

oditi- ići

okanit se- ostaviti

P

pako- pakao

parče- komad

paša- u zagonetci označava jezik

pisak- pijesak

pivač- pjevač

pleća- leđa

podati - dati

pojata- staja

popružina - šiba

posestrima- šumska utvara

pridanj- dočekati ga

pridati- predati

prikiniti- prekinuti

priko-preko

prikrstit- prekrstiti

priranimi- prehraniti

prokletuša- zla

prostiti- opraštati

prostriti- prostrijeti

prvo- član svatova

R

raniti- hraniti

rast - hrast

rašćika - kupus

rič- riječ

rikati- zvoniti

roske - udubine

S

sač- poklopac ispod kojeg bi se

pekao kruh na kominu

sikotići- zubi

sinuti- bljesne

skale- ljestve

skrinje- miraz

skružiti- tresti žito u rešetu

smij- smijeh

sniti- skinuti

srida- srijeda

susid- susjed

suvo- suho

svit- svijet

svitovat - savjetovat

Š

ščap - štap

šenica- pšenica

šija-šete – narodna igra

šilo- bodlja

škoj - obala

šofer- vozač

T

tare- tkati sukance i sl.

tene- tenisice

tice- ptice

tikvica- tikva vodenjača

tilo- tijelo

tio- htio

tisnin- tijesnim

tute- tu

U

ugoniti- uvesti unutra

uimati- uzimati

ujtiti- uhvatiti

umićati- upropastiti

uteći- pobjeći

uvodina- utvara

V

vako- ovako

Valjen- Hvaljen

vinčanje- vjenčanje

vučija- posuda u kojoj bi se donosila voda s bunara

vukotići- zubi

Z

založiti- prigristi

zamen- prekrstiti se

zaminit- zamijenit

Ž

žežinjat - postiti

LITERATURA

1. Botica, Stipe: *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
2. Botica, Stipe: *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
3. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
4. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
5. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
6. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
7. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
8. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
9. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
10. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
11. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
12. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323.
13. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2009., str. 205.-228.
14. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
15. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

16. Kutleša, fra Silvestar *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
17. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
18. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
19. Šimić, Anđelko fra, *Monografija župe Lovreć-Opanci*, IGP „August Šenoa“, Zagreb, 1993.
20. Ujević, Petar, *Lovrećka ganga*, Grafform Split, Lovreć, 1996.
21. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
22. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
23. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.

SAŽETAK

Naslov rada *Tradicijska kultura u suvremenoj etnografiji lovrečkoga kraja* upućuje na glavni argument kojim se ovaj rad bavi, a to je usmeno-književna baština Lovreća, malog mjesta u Dalmatinskoj zagori. Velikim dijelom se ovaj rad temelji na vlastitim terenskim zapisima preko kojih je najbolje prikazana stoljetna tradicija Lovreća i Imotske krajine. Prikupljena građa uglavnom sadrži usmene lirske pjesme, molitvice, priče, narodne običaje, zagonetke, gangu te druge oblike.

Prvi dio rada predstavljen je kao uvod u mjesto iz kojeg potječu terenski zapisi, odnosno govori o bogatoj povijesti Lovreća. Ukratko se navodi odakle potječe naziv Lovreć te tko je prvi naselio taj komadić Imotske krajine.

Zatim slijedi pregled usmenih lirskih pjesama i molitvica koje su većim dijelom obilježile ovaj rad. Terenski zapisi ovih pjesama, potkrijepljeni stručnom literaturom, daju nam uvid u lirsku prošlost Lovreća. Kazivačice navode kako su se upravo ove pjesme prenosile s koljena na koljeno pa ih i dan danas starije stanovništvo pamti.

Središnji dio rada odnosi se na crkveno-pučku baštinu gdje se opisuju brojni običaji vezani za katoličke blagdane. Neki od tih običaja se i danas njeguju i mladi ih poznaju, dok je većina njih zaboravljena i više ne predstavlja dio priprema za pojedini blagdan. Također se opisuje i ženidba te običaji koji su vezani za taj dan.

U sljedećim poglavljima kazivačice iznose neke od najzanimljivijih usmenih priča koje se već desetljećima prepričavaju. Tradicionalna imotska pjesma, ganga, na najbolji način predstavlja život i mentalitet ljudi jednog prošlog, ali ne i zaboravljenog vremena. Brojni primjeri gange daju nam uvid u tematski opus ove vrste izražavanja te uvid u situacije u kojima su se smišljali ovi nadasve zanimljivi stihovi. Na samom kraju nalazi se poglavlje o zagonetkama koje su svojim kreativnim sadržajem i najpametnijima zadavale mnogo muke.

Svrha ovog rada je prikazati i dati uvid u tradiciju Lovreća te doprinijeti očuvanju imotske, pa tako i hrvatske kulturne baštine, upravo u vremenu kada običaju postaju zanemareni i zamijenjeni modernim načinom života.

Ključne riječi: Lovreć, tradicija, lirske pjesme, molitve, narodni običaji.

TRADITIONAL CULTURE IN MODERN ETNOGRAPHY OF AREA OF LOVREĆ

SUMMARY

The title of this article *Traditional culture in modern ethnography of area of Lovreć* refers to the main argument of this article which is oral and literary heritage of Lovreć, a small town in Dalmatia. The central part of this article is based on my authentic research that presents the centuries old tradition of Lovreć and the region of Imotski. The collected material generally contains mostly oral lyrical poems, prayers, stories, local customs, riddles, *gangu* and other forms.

The first part of this article is presented as an introduction to the place of the research and testifies about the rich history of Lovreć. Also it offers the origin of the name of Lovreć and who was the first one that settled the region of Imotski.

An overview of oral lyrical poems and prayers that are presented in this article is given in the following chapter. The research of these poems supported by literature give us a view into the lyrical past of Lovreć. The interviewed residents of this region claim that these poems past down from generation to generation and they are well known by the local people.

The central part of this article refers to the church and folk heritage which are described by many customs related to the Catholic holidays. Some of these customs are still cherished and they are well known by the young people, while most of them are forgotten and aren't part of the preparations for some holidays. The process of the preparations for the weddings and customs related to this special day is also described in this chapter.

In the following chapters the narrators talk about some of the most interesting oral stories that have been told for decades. The traditional song of Imotski, *ganga*, in the best way represents the life and the mentality of the local people in the past, but not forgotten time. Numerous examples of *ganga* gives us a view into the thematic *opus* of this kind of expression as well as the view into the situation in which these extremely interesting poems are made. The last chapter presents the riddles and their creative contents that caused many troubles to the smart ones.

The purpose of this article is to present and give a view into the tradition of Lovreć and contribute to the preservation of Imotski and Croatian culturale heritage in the period when the customs are becoming ignored and replaced by a modern lifestyle.

Key words: Lovreć, tradition, poems, prayers, customs.